

SOLŽENITSŃN

Erkki Vettenniemi

S O L Ž E N I T S Õ N

Elu ja eetos

Soome keelest tõlkinud
Maimu Berg ja Sander Liivak

Originaali tiitel:

Erkki Vettenniemi

Solženitsyn

Elämä ja eetos

Teos 2015

Toimetanud Krista Mõisnik

Kujundanud Andres Tali

© Erkki Vettenniemi 2015

Tõlge eesti keelde © Maimu Berg, Sander Liivak ja Tänapäev, 2018

Fotod © Getty Images

ISBN 978-9949-85-417-2

www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

SISUKORD

5

Proloog 9

I OKTOOBRILAPS 13

Kummuli käru 15

Sotsialismi ehitamas 20

Muretud kolmekümnendad 24

Maksim Gorki kaks surma 28

Lenini lipu all 30

„Noor tahab uskuda“ 34

Tagalast suurtükiväekooli 38

Salaliidu lõpp 41

II GULAGI-POISS 47

Ülestunnistus ja kohtuotsus 49

„Saada mulle surm“ 54

Peatus paradiisisaarel 58

Kust Dostojevski teadis? 60

Aatomisaladused 65

Müürsepa õpiaasta 68
„Ma usun jälle!“ 71
Šampanjapudeli saladus 76
Siber õpetab 80
Kui igavik lõpeb 83
Kremlis kriitikute ringkond 87
„Maailma kõige tuntum inimene“ 93

III JUMALA MÕÕK 99

Peasekretäri soosik 101
Eesti mõjud 105
6 Üheteistkümnes september 109
Kui Sartre sai korvi 112
„Minu kätt juhiti“ 117
Mõni sõna glasnosti poolt 120
Literaadi lõpp 125
„Nad tapavad ta ära!“ 129
Kutse Stockholmi 132
„Minu visioon oma mehest on purunenud“ 137
Ritsiin ja rakud 141
Martti Larni tähetund 146
Vandeseltslase pihtimused 148
„Jumala taeva all“ 152
Keelutsoonis 157
Surm Leningradis 160

IV MAATA MEES 165

Marina pakkumine 167
„Tõde on paljastatud“ 170
Äratoomine ja lend 174
Suudlus roosi eest 178
Tuumasõda tõrjumal 180
Vaba maailma varjud 184
„Utoopiline ja truu“ 188
Mu nimi on Denisovitš 192

Lenini jälgedes 195
Tšehhide reetlikkus 200

V AMEERIKA HÄÄL 205

Neljandat maailmasõda tõrjumas 207
Solženitsõn–Ford: 478–0 210
Matused Helsingis 215
„Teid saab paljakäsi kinni võtta“ 220
Kansas City kukerpall 225
Varastatud ajaloo tagasitulek 228
Kibedad töed 231
Paavst, president ja professor 235
Kui Jumalat ei ole 240
Kes kukutas kommunismi? 244
Reagan Moskvast 247
Glasnosti kulminatsioon 252
Kui kommunismi kell vaikis 256
„Koju surema“ 259

7

VI VENEMAA VANAKE 263

Vastutus ja kohustus 265
Koolera läks, katk tuli 270
„Kahetseda, kahetseda, kahetseda“ 275
Leivapoodi sõnaraamatuga 278
Putini palge ees 283
Veidi vaimuajalugu 289
Neljas august 293

Epiloog 297
Lõpetuseks 299

Allikad 301
Isikunimede register 316

PROLOOG

9

--

Sunnitöövang III-232 oli sattunud kasvaja tõttu lõikusele. Ta paranes koonduslaagri haigemajas ja kuulas jõude arsti öiseid pihtimusi, selle arsti omi, kes samuti tegi oma tööd vangina.

„Ta jutustas mulle kaua ja kirglikult lugu sellest, kuidas ta oli pöördunud juudiusust ristiusku,“ meenutas paraneja aastaid hiljem. Laagriarst tõlgendas nende olukorda nõnda:

Ja kas teate, üldiselt olen ma veendunud, et selles maises elus ei taba ükski karistus meid teenimatult. Pealtnäha ei pea see tingimata olema millegi sellise tagajärg, milles me tegelikult süüdi oleme. Aga kui vaatame oma elu peale ja mõtleme sügavamalt järele, leiame lõpuks ikka kuriteo, mille eest meile osaks saanud löök meid tabas.

See oli arsti viimne mõttemõlgutus. Samal ööl löödi ta pea vasaraga lõhki. Osakonda üksi jäänud III-232 mõtles kuuldu üle järele, lasi elul silme eest läbi käia ja taipas varsti, „mille eest mulle

see kõik on antud: vangistus ja pealekauba veel pahaloomuline kasvaja“.

Ta oli omast arust olnud eeskujulik sõjamees, tõtt-öelda „edusammudest joobunud“ tapja. „Ka kõige suurema kurjuse hetkedel olin kindel, et tegin õigesti, sest mind oli varustatud suurepäraste põhjendustega.“ Siis ta arreteeriti, eesliini helide asemele tulid vanglajutud. „Kongi mädanevatel õlgedel tundsin enda sees esimest korda headuse liigutust.“

10 Enesekriitika ilmus omal ajal „Gulagi arhipelaagis“, paljastusteoseks peetud raamatus, mis tähelepanelikumal lugemisel kutsus üles kollektiivsele patukahetsusele. Autori puhul läks alandlikkuseks tarvis kaheksa-aastast karistust. Okastraadi tagant sai ta tulema 1953. aasta kevadel, kui riigis toibuti türanni surmast.

Hirmuvalitseja arvustamisega alanud surutis oli, kui järele mõelda, lõppenud juba siis, kui III-232 sai lisaks kasvajale lahti ka viha ja vägivalda ideoloogiast. Ta jäi ellu. Tal oli missioon, millel tema meelest oli jumalik läte.

Tahtsin olla mälu, suure õnnetuse läbi teinud rahva mälu.

OKTOOBRI LAPS

13

Hirm on mõelda, missugune kirjanik oleks minust saanud (ja kindlasti oleks saanud), kui mind ei oleks kinni pandud.

PUSKLES VASIKAS TAMMEGA

Nõukogudevastase mõtteviisi ja loomingu poolest tuntud kirjanik Aleksandr Solženitsõn sündis – milline saatuse iroonia! – kohe pärast seda, kui Venemaal oli kukutatud nõukogude võim.

Bolševikeks kutsutud kamp haaras riigis võimu 1917. aasta oktoobris, tubli aasta jagu enne Solženitsõni sündi. Alguses kuulusid bolševikud ehk enamlased Venemaa sotsiaaldemokraatlikku parteisse, aga sellest hetkest alates, kui see marksistlik organisatsioon lõhenes kaheks, olid nad tegelikult loonud oma partei. Neid juhtis Vladimir Lenin, erakordselt kirglik revolutsionäär, kes oli 1917. aasta kevadel saanud loa maapaost naasta.

Venemaa keiserlik ajalugu oli äsja otsa saanud. Tsaar Nikolai II oli loobunud troonist pikaleveninud maailmasõja käigus, mille Lenin ähvardas muuta kodusõjaks. 1917. aasta suvi möödus Venemaal nn kaksikvõimu tähe all. Ühel pool oli kodanluse ja sotsialistide koalitsioonivalitsus, teisel pool Petrogradi „tööliste ja soldatite saadikute nõukogu“ – sovett, mille järgi sai Nõukogude Liit hiljem nimegi. (Pealinn Peterburi oli sõja puhkedes ümber nimetatud Petrogradiks.)

Enamik venelasi olid talupojad, mitte töölised, kelle heaks marksistid tõttasid maailma muutma. Proletariaat oli nii väikesearvuline, et isegi Marx ei olnud pidanud Venemaad küpseks selle nimel ettevõetavaks rünnakuks. Aga Lenini tegevust ei kammitseenud teooriad: keisrivõimu kukutanud „kodanlik“ revolutsioon tuli asendada „sotsialistliku“ revolutsiooniga. Ja sotsialismi järel koidaks kommunism, klassivastuoludeta mõnus paradiislik äraolemine!

1917. aasta oktoobriks olid hulljulge eesmärgi eeldused saavutatud. Neljandat aastat kestnud sõda oli purustanud heatahtliku suhtumise valitsusse, bolševikud kamandasid Petrogradi nõukogu ja viisid selle autoriteedile toetudes ühe ööga läbi relvastatud operatsiooni, nn Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni.

Korraks lubasid bolševikud – või kommunistid, nagu nad oma parteid nimetasid – valitsuses olla ka teistel sotsialistidel. Teoorias valitsesid raske töö rügajad Venemaa Nõukogude Vabariigiks kutsutud riiki mitmetasandiliste nõukogude kaudu. Tegelikult olid ka kõrgemad nõukogud allutatud bolševike siseringile, Leninile ja tema lähematele seltsimeestele, kelle sabas jõlkus gruusia päritolu Jossif Stalin.

1918. aasta juulis lõpetati konkureerivate sotsialistlike parteide tegevus nii valitsuses kui ka nõukogudes. Üheparteisüsteemi ei takistanud enam miski. Bolševikud olid juba teinud lõpu Venemaa ja Saksamaa vahelisele sõjale, praktiliselt alistudes, ja samal suvel suri vanemleitnandina erru saadetud Issaaki Solženitsõn, kelle naine oli neljandat kuud lapseootel.